

Розділ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Д. П. Бабюк

*здобувач III курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність «Право»*

Науковий керівник: д. ю. н., проф. О. М. Миколенко

РОЗШУК ОСОБИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Необхідність дослідження однієї з форм процесуального провадження, а саме розшуку при проведенні спеціального досудового розслідування, викликана неточностями та розбіжностями в законодавстві щодо дефініції поняття «міжнародний розшук» та його механізму реалізації у кримінальному провадженні. Актуальність розшуку особи при проведенні спеціального досудового розслідування обумовлена важливістю забезпечення правосуддя в умовах, коли підозрюваний або обвинувачений ухиляється від слідства та суду. У сучасних умовах, особливо в контексті воєнного стану та зростання кількості воєнних та корупційних злочинів, питання розшуку у спеціальному досудовому розслідуванні стає ще більш важливим. Така тема є актуальною як і для галузі кримінального процесуального права, так і в контексті заочного (in absentia) правосуддя.

Згідно зі ст. 281 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик

слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук такого підозрюваного [1].

Розшуком науковці вважають засновану на оперативно-розшуковому законодавстві й окремих підзаконних нормативно-правових актах комплексну систему оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних, адміністративно-правових та інших заходів, здійснюваних у межах особливого діловодства (стадії оперативно-розшукового процесу) уповноваженими на те законом суб'єктами і спрямованих на виявлення місцезнаходження зниклих злочинців, безвісти зниклих осіб та інших категорій розшукуваних, виявлення та усунення умов, які сприяють тривалому переховуванню розшукуваних і безвістному зникненню [2, с. 116].

Практичне завдання розшуку полягає в знаходженні та затриманні обвинуваченого та притягнення його до відповідальності. Відомий науковець у сфері кримінального права та процесу Гузела М. зазначав: що розшук, відповідно до вітчизняного законодавства, здійснюється у трьох формах: державній, міждержавній, міжнародній [3, с. 489]. Якщо переглянути КПК ч. 5 статті 139 в редакції Закону № 1422-IX від 27.04.2021 у якому викреслено поняття «міждержавний розшук», яке було закріплене в КПК в 2015 році [1]. Так само ч. 2 статті 297-1 була відредагована, закріпивши за собою тільки міжнародний розшук [1]. В пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» 2019 року, не обґрунтовано змін і чому форма міждержавного розшуку була виключена з КПК України.

На нашу думку, така зміна у законодавстві має своє політичне обґрунтування, адже міждержавний розшук як зазначено у науковій праці Каліннікова О. – це комплекс розшукових й оперативно-розшукових заходів, що здійснюються на території країн – учасниць СНД за ініціативою правоохоронних органів однієї із зазначених країн з метою отримання інформації про ймовірне місцезнаходження безвісно зниклих людей, які переховуються

від слідства, суду, виконання вироку, установлення особи невпізнаного трупа [2, с. 121].

Міждержавний розшук здійснювали на території країн Співдружності Незалежних Держав на підставі Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2015 року № 44 засвідчено вихід з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, учиненої 22 травня 2009 року в м. Астані. Міністерство закордонних справ України на виконання означеної постанови Кабінету Міністрів України направило виконавчому комітету СНД відповідне повідомлення [4]. За умовами Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю, цей договір припинив свою дію 24 серпня 2015 року.

Потреба у міждержавному розшуку, виходячи з вищесказаного такий розшук стосується певного кола держав, відпала, адже універсальним став саме міжнародний розшук, що є ширшим за попереднє поняття.

Отже, на сьогоднішній день розшук відбувається тільки у таких формах: внутрішньодержавній (регіональний або державний розшук) та міжнародній.

Наука кримінального процесу, звертаючись до історії, давно виділила окремий інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, а також його називають “*in absentia*” (з латини – у відсутності). Запровадження цього інституту стало необхідним через відсутність механізму притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від з’явлення до органів досудового розслідування, що фактично унеможливило забезпечення невідворотності покарання для таких осіб.

Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII в кримінальному процесі запровадив інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного – спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) [5]. В українському законодавстві на сьогоднішній день цей інститут

закріплений у окремій главі 24-1 КПК і йменується як «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень». Відповідно до змін і доповнень, внесених до чинного КПК України, норми, що визначають процесуальний порядок спеціального досудового розслідування, визначені у статтях 297-1–297-5 КПК України [1].

Спеціальне досудове розслідування розпочинається з моменту винесення слідчим суддею відповідної ухвали (ч. 2 ст. 297-1 КПК України) [1]. Підставою для її винесення є клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-2 КПК України) [1]. Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Так як спеціальне досудове розслідування є особливою формою кримінального провадження, то воно здійснюється щодо визначеної категорії кримінальних правопорушень, чіткий перелік яких передбачено ч. 2 ст. 297-1 КПК України [1].

Спеціальне досудове розслідування можливе лише у випадку переховування підозрюваного, обвинуваченого (крім неповнолітнього) від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошення його в міжнародний розшук.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється за обов'язковою участю захисника з моменту винесення слідчим суддею відповідної ухвали, як закріплено у п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України [1]. А також його здійснюють лише щодо особи, яка набула статусу підозрюваного, за наявності достатніх доказів щодо забезпечення обізнаності особи про наявне кримінальне провадження, зокрема шляхом вручення їй повідомлення про підозру та повісток про виклик.

Спеціальне досудове розслідування є засобом забезпечення розумності строків кримінального провадження, підвищення ефективності кримінальної юстиції, реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності та покарання злочинця, дієвої охорони прав потерпілого, належного захисту державних і публічних інтересів [6, с. 5].

Отже, спеціальне досудове розслідування за своєю сутністю є заочним кримінальним провадженням, де відсутній підозрюваний що ухиляється від кримінально правової відповідальності. З цього судження випливає що обов'язковою умовою здійснення спеціального досудового розслідування є подання у розшук підозрюваного, який переховується від органів слідства й суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Поняття «міжнародний розшук» використовується в КПК України з моменту його прийняття у 2012 році. Зокрема в ч. 6 ст. 193 КПК, де зазначено що оголошення особи в міжнародний розшук є підставою для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого [1]. Але внаслідок змін внесених до КПК законами України № 119-VIII від 15.01.2015 та № 769-VIII від 11.12.2015 р. міжнародний розшук став однією з підстав для здійснення спеціального досудового розслідування у ч. 2 ст. 297-1 КПК України [1].

При цьому законодавець не розкриває дефініції поняття «міжнародний розшук» та його співвідношення зокрема, з поняттям «розшук» у Кодексі.

Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 року № 220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу» передбачає, що взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами іноземних держав щодо вирішення питань протидії злочинності, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу [7].

Отже, міжнародний розшук як сукупність оперативно-розшукових та інформаційно довідкових та інших заходів делегується Національному центральному Бюро Інтерполу (функції якого наразі здійснює Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України) на території держав-учасниць Міжнародної організації кримінальної поліції- Інтерполу, відповідно до норм міжнародного права.

Момент оголошення підозрюваного в міжнародний розшук є важливим елементом для вирішення слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування,

і доведення слідчим, прокурором цього факту. Доказом, який має довести, що особа в розшуку є саме постановою про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук відповідно до Ухвали Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 19 лютого 2020 року № 991/991/20, 2020 р. [8].

Судова практика залишається неоднозначною як щодо визначення моменту оголошення підозрюваного в розшук, так і щодо встановлення факту оголошення особи в міжнародний розшук. У зв'язку з цим сформувалися дві протилежні позиції, що свідчить про відсутність єдності у правозастосуванні.

Першою позицією є Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 10 лютого 2020 року № 757/24173/19-к, 2020, де зазначено що фактично дата винесення органом досудового розслідування постанови про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук, її скерування з відповідними матеріалами до Національного центрального бюро Інтерполу і є початком перебування особи в міжнародному розшуку в значенні вимог ст. 281 КПК України. Водночас скерування постанови до НЦБ Інтерполу є одним із можливих шляхів міжнародного розшуку, тобто є лише засобом фактичного виконання (реалізації) постанови слідчого (детектива), прокурора про оголошення особи в міжнародний розшук [9].

Друга позиція ґрунтується на Ухвалі Київського апеляційного суду від 16 травня 2019 р, де фактично відносини з координації розшуку підозрюваних здійснюють лише в межах міжнародної системи Інтерпол, тобто міжнародного розшуку, тому в обов'язковому порядку мають бути надані відомості про прийняття саме Генеральним секретаріатом Інтерполу рішення про оголошення особи в розшук з відповідними реквізитами такого розшукового повідомлення [10].

Отже, моментом оголошення особи в міжнародний розшук є саме прийняття Генеральним секретаріатом Інтерполу рішення щодо публікації циркулярного повідомлення, що відображається в інформаційній базі Інтерполу. Початком міжнародного розшуку є направлення відповідного повідомлення НЦБ Інтерполу до усіх країн-учасниць [11, с. 303].

Генеральний секретаріат Інтерполу публікує інформацію про розшукуваних осіб шляхом «синьої» та «червоної» картки. У період, поки Генеральний Секретаріат розглядає запити на публікацію карток, вони тимчасово фіксуються в базі даних Організації. Під час розгляду ці запити можуть бути відображені як публікації це врегульовано Правилами Інтерполу щодо обробки інформації. Мета «синьої картки» або «синього сповіщення» – встановлення місцезнаходження особи. У разі успішного встановлення місцезнаходження особи за Генеральний Секретаріат Інтерполу надсилає відповідному слідчому органу в Україні відомості щодо місцезнаходження особи. Тільки після цього слідчий або прокурор отримують право звернутися до Генеральної прокуратури України із запитом щодо міжнародної правової допомоги. У цьому запиті обов'язково зазначається найменування правоохоронного органу іноземної держави, якому доручається вручення особі повісток до слідчого органу України, а також, за наявності, повідомлення про підозру. Дотримавшись цієї процедури за особою офіційно буде визначено статус підозрюваного в кримінальному провадженні. У разі, якщо така особа ігнорує виклики, слідчий орган набуває законних підстав для звернення до Генерального секретаріату Інтерполу із запитом на публікацію «червоної картки» або «червоного сповіщення», яка передбачає затримання особи, що ухиляється від кримінальної відповідальності, з подальшою перспективою її екстрадиції.

Погоджуємось з сформованою пропозицією Верещака О. щодо обов'язкового закріплення процесуального порядку оголошення підозрюваного в міжнародний розшук, який розкривається так: якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав за межі України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, прокурор оголошує у міжнародний розшук такого підозрюваного з додержанням вимог, передбачених статтями 297-1, 297-2, 297-5 цього Кодексу. До оголошення підозрюваного в міжнародний розшук прокурор зобов'язаний здійснити процесуальні дії та долучити до матеріалів кримінального провадження докази неприбуття особи на виклик без поважної причини більше ніж двічі та належно

обґрунтувати набуття особою статусу підозрюваного у кримінальному провадженні. Для оголошення міжнародного розшуку прокурор звертається до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України – Національного центрально бюро Інтерполу із запитом про публікацію щодо особи «Синього оповіщення». У разі задоволення запиту Генеральний секретаріат Інтерполу надсилає ініціатору звернення повідомлення про публікацію щодо особи «Синього оповіщення» та розпочинає процес встановлення місцезнаходження особи. Після вказаних дій прокурор має підстави звернутися із запитом про міжнародну правову допомогу до Офісу Генерального прокурора. У запиті необхідно чітко вказати назву правоохоронного органу іноземної країни, якій доручається вручити особі виклик до органу досудового розслідування України. У разі ігнорування такою особою викликів уповноважені органи мають право звернутися до Генерального секретаріату Інтерполу із запитом про публікацію щодо особи «Червоного оповіщення». Здійснення міжнародного розшуку підозрюваного може бути доручено Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполу [12, с. 5–6].

У висновку хочеться зазначити, що неточність, а в деяких випадках, і прогалини в законодавстві та науці щодо міжнародного розшуку та його процесу реалізації створюють колізії в застосуванні та проведенні спеціального досудового розслідування, який внаслідок не дає змогу органам досудового слідства ефективно виконувати слідство, а також не реалізовувати важливий принцип кримінального провадження як невідворотності кримінальної відповідальності та покарання злочинця. А отже, злочинці перебувають за межами України і не притягнуті до відповідальності, а запити наших органів залишаються без виконання, адже на законодавчому рівні не врегульоване, а ні поняття «міжнародний розшук», а ні момент його початку, а ні процедура здійснення міжнародного розшуку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.04.2025).

2. Kalinnikov O. International and Interstate Search as Prerequisite for Conducting Special Pre-Trial Investigation (in Absentia). *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrišnih sprav*. 2020. Vol. 116. № 3. P. 115–127. URL: <https://doi.org/10.33270/01201163.115> (date of access: 05.04.2025).
3. Гузела М. Проблема розшуку підозрюваного у процесі кримінального провадження: деякі аспекти міжнародного співробітництва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 487–493. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_77 (дата звернення: 05.04.2025).
4. Про вихід з Угоди про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю : Постанова Каб. Міністрів України від 04.02.2015 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2015-p#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
6. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3 (15). С. 1–7.
7. Про Національне центральне бюро Інтерполу : Постанова Каб. Міністрів України від 25.03.1993 № 220 : станом на 16 груд. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-p#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
8. Ухвала Апеляційної Палати Вищого антикорупційного суду від 19.02.2020 у справі № № 991/991/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87730908> (дата звернення: 07.04.2025).
9. Ухвала Апеляційної Палати Вищого антикорупційного суду від 10 лют. 2020 р. № 757/24173/19-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87573704> (дата звернення: 07.04.2025).
10. Ухвала Київського апеляційного суду від 16 трав. 2019 р. № 11-cc/824/1758/2019. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82404153> (дата звернення: 07.04.2025).
11. Khakhutsiak O. Y., Vereshchak O. I. Problems of declaring a person internationally wanted in the context of conducting a special pre-trial investigation (in absentia). *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 1. P. 300–303. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/75> (date of access: 07.04.2025).
12. Верещак О. Спеціальне досудове розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2023. 244 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bf369de5-bd8c-48ac-b4f4-738b0ba37e7e/content> (дата звернення: 06.04.2025).